

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Съединение и разединение Unification and disunity
Том / година Volume / year	V / 2026
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Мирослав Тошев Miroslav Toshev
Институция Affiliation	Исторически музей-Омуртаг Historical Museum – Omurtag
Заглавие Title	БЕЛЕЖКИ И МАТЕРИАЛИ ЗА ГРАД ОСМАН ПАЗАР, СЪЕДИНЕНИЕТО И СРЪБСКО-БЪЛГАРСКАТА ВОЙНА THE TOWN OF OSMAN PAZAR IN THE UNIFICATION AND THE SERBO-BULGARIAN WAR: NOTES AND MATERIALS
Страници Pages	209–226
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-5-209/

БЕЛЕЖКИ И МАТЕРИАЛИ ЗА ГРАД ОСМАН ПАЗАР, СЪЕДИНЕНИЕТО И СРЪБСКО-БЪЛГАРСКАТА ВОЙНА

Мирослав Тошев

Исторически музей-Омуртаг

Резюме: Разработката представя събраните до момента материали по темата, групирани в следните направления: навечерието на Съединението; вероятността министър-председателят П. Каравелов да е получил известието за Съединението в Осман пазар; материална подкрепа за нашата армия; ролята на кръстопътя Осман пазар; военни чинове, служили под знамената в Сръбско-българската война; доброволци от района; ученици-доброволци – личността на д-р Байко Бърнев; доброволци „турци“ от Тозлука.

Ключови думи: Осман пазар; Омуртаг; Тозлук; доброволци-ученици; доброволци-турци.

Няма човек измежду хората, който да не е изпадал в захлас от огромните, великолепни сгради, построени преди векове или издигнати в наши дни, чиито върхове „подпират“ небесата. И докато се е любувал на сътвореното от „ръцете човечески“, надали е обърнал особено внимание на стандартната глинена тухла или на отделния камък, пък бил той и „кишелия камък“. А всеизвестно е и всеки е наясно, че и най-изумителните здания са построени от обикновени тухли и камъни. Тук веднага възниква въпросът: а от какво ли се гради една държава? Отговорът не е никак труден... Държавата се строи от люде, които влагат своите сили и способности, а когато дотрябва – кръвта и живота си, в градежа на държавните институции.

Без никакво съмнение Съединението и Сръбско-българската война от 1885 г. могат да бъдат определени като монументални храмове на българския национален идеал, а предложената разработка има за задача да представи няколко нови момента от развитието на въпросните събития. Сиреч, да направи опит за

вграждането на още няколко „тухли“ в олтара на нашите възжелания за Обединението на всички българи.

Лично за мен в разглежданата тема има и един особен момент... През 1994 г. започнах работа в Историческия музей на град Омуртаг и първата ми изследователска задача бе за Съединението и Сръбско-българската война. В 1995 г. бяха отбелязани 110 години от знаменателните събития. По този повод ми се обади Магдалена Жечева – тогава уредник в музея на гр. Търговище, моя колежка и приятел от много години. Тя предложи да потърся материали за Байко Бърнев от Осман пазар, който е участвал в Ученическия легион за защита на Съединена България. И в резултат на това имах изключителния шанс да се запозная с Маргарита Байкова – дъщеря на Байко Бърнев. Казвам „шанс“, защото да говориш с човек, чийто баща е роден през 1865 г. или преди 130 години, определено бе вълнуващо преживяване. Госпожа Байкова ни разказа много, подари много предмети и документи на музея и до своята кончина остана наш приятел¹.

Но, нека да вървим ред по ред...

Град Омуртаг е неголямо селище, разположено в полите на Източния Предбалкан. Миналото на града съвсем доскоро бе почти непознато, макар той да е бил естествен икономически и административен център на твърде обширен район, който включва покрайнината Тозлук и част от Герлово. В последните десетилетия се направи опит тази празнина да бъде попълнена².

Най-важният фактор за развитието на града, който има отношение към настоящата разработка, са пътните трасета, които се пресичат в Осман пазар. По направлението запад-изток оттук минава пътят от Централна Северна България за Шумен и Варна. В посока север-юг – от Русе и Търговище през Котел, Котленския проход, Ямбол за Одрин, Цариград или беломорските пристанища³.

¹ Госпожа **Маргарита Байкова** завърши земните си дни на 6 февруари 2020 г.

² По-подробно за описията и миналото на град Омуртаг и прилежащите покрайнини виж най-новите проучвания в: **Град Омуртаг** и Омуртагският край – история и култура. Сборник изследвания. издателство Зограф. Варна. 1999. **том 1**; **том 2**. издателство Фабер. В. Търново. 2003; **том 3**. издателство Фабер. В. Търново. 2004; **том 4**. Издателство Фабер. В. Търново. 2006; **Тошев, Мирослав**. Требе да се напнеш. Разни истории, житейски прозрения и философски размисли от град Омуртаг и Омуртагския край. Варна. 2000, с. 13-16. Неизвестният град; **Извори** за историята на град Омуртаг. Том 1. Османски документи XV-XVIII век. Издателство Фабер. В. Търново. 2009.

³ **Тошев, Мирослав**. Чуждестранни учени, дипломати, военни и пътешественици за град Омуртаг и Омуртагския край през XVI-XIX век. Град Омуртаг и Омуртагския край... том 1. с. 220-221; **Тошев, Мирослав**. Омуртаг – град на кръстопът. сб. Народна култура на балкан-

Хората от Османпазарския край не остават встрани от „актуалните“ въпроси на своето време. За съжаление, разполагаме само с откъслечна информация за обществените настроения след Освобождението през 70-те и 80-те години на XIX век⁴.

На 9 септември 1878 г. в старата столица заседава Търновският благотворителен комитет „Единство“ с участие на различни представители „от цялата губерния...“. В изготвения протокол № 7 са записани имената на четирима представители от стария Осман пазар – Киру Стоянов, Боню Хоразанов⁵, Денчо Х. Кулев⁶ и Ст. Попов⁷. Около месец по-късно, на поредното заседание – протокол № 19 от 11 октомври 1878 г. – като се установява, че „в **Осман пазар** и Котел имало патрони“, събранието решава да „ги съберат и изпроводят тука“⁸.

През месец май 1885 г. княз Александър I е на обиколка в Шумен, Ески Джумая, Търново, Габрово, Дряново и пр. На 4 май той е посрещнат в Осман пазар, където посещава църквата, училището, джамията, „произведе смотр на №. 2 дружина от 6 пеший полк“ и „прегледа казармата“⁹. Според някои спомени, в своя реч князът е заявил, че Македония и Румелия също са част от България¹⁰.

Знае се, че в стария Осман пазар са се получавали много вестници с „жарки статии“ по въпроса за Националното обединение, а новините бързо са достигали до местните люде. Тук работи телеграфо-пощенска станция с международни линии от 1868-1869 г. и твърде бързо е свързвала града с останалия свят¹¹.

джиите. Издателство Фабер. В. Търново. 2007. том VII. с. 74-80; **Тошев, Мирослав**. Бележки за ролята на Котленския проход и отсечката Котел-Омуртаг в пътната мрежа на източните български земи. сб. Оттука започва България. Университетско издателство Епископ Константин Преславски. Шумен. 2011. с. 485-507; **Тошев, Мирослав**. Град Омуртаг и Тракия – пътни трасета и търговски връзки. сп. Епохи. 2011. кн. 1. с. 94-114; **Тошев, Мирослав**. За маршрута на кръстоносната армия, предвождана от Владислав III Варненчик през Централна Северна и Североизточна България до Шумен в 1444 г. Проблеми, теории, хипотези – опит за отговор. сб. България в европейската култура, наука, образование, религия. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. Шумен. 2015. част 1. с. 393-409.

⁴ Общо по въпроса: **Георгиев, Любомир**. Из дейността на Върховния македоно-одрински комитет в град Осман пазар и неговата околност. Под печат в сб. Град Омуртаг и Омуртагският край – история и култура, т. 5.

⁵ Най-вероятно иде реч за фамилията **Харизанови**, която е известна в града.

⁶ Най-вероятно иде реч за **Дечо** хаджи Кулев.

⁷ сб. **Съединението** 1885. Сборник от документи 1878/1886, издателство Наука и изкуство, София, 1985, с. 30, док. № 13.

⁸ сб. **Съединението** 1885. Сборник от документи ... с. 43, док. № 21.

⁹ **Държавен вестник**, бр. 44 от 7 май 1885, с. 1.

¹⁰ **Жечева, Магдалена. Жечка Стоянова**. Участие на населението от Търговищка област в събитията по време на Съединението и Сръбско-българската война – 1885 г. сп. Архивен преглед, 2001, бр. 1-2, с. 106.

¹¹ в. **Дунав**. Русе, бр. 278 от 22 май 1868 г. с. 556 и бр. 292 от 10 юли 1868 г. с. 583; **Тошев, М.** The crossroad Osman bazar in The Vilayet of Danube 1869 year : Кръстопътят Осман пазар в Ду-

Съвсем „прясна“ информация за събитията е постъпвала и по пътищата, чието средоточие е Омуртаг, както вече споменах. През града ежедневно са се движели многобройни кербани, търговци, пощенски коли, пътници. Именно оттук през август 1885 г. преминават съединистките дейци Димитър Куртев, Манол Лазаров и Димитър Сяров. Според спомените на М. Лазаров, те са изпратени да се представят „на княза в Шумен, където щел да отиде за маневрите“. Пратениците си взели „въстаническите униформи“ и като преминали границата между Княжеството и Източна Румелия – „облякохме се с формите, стегнахме цървуките с черните върви... и тръгнахме пак към Шумен, през **Осман пазар**¹² и Ески Джумая. Обръщахме любопитното внимание на хората...”¹³.

На 29 август 1885 г. княжеският министър-председател Петко Каравелов е пребивавал в Разград и оттам е тръгнал за Шумен и Варна. По своя обратен път към София се е предвиждало „да обиколи градовете Ески Джумая и **Осман пазар**“¹⁴. За същия отрязък от време пише в своите спомени и Екатерина Каравелова – съпругата на министър-председателя. Ще си позволя да приведа по-обширен цитат: „В края на август Каравелов бе предприел едно пътуване до Разград, Джумая, **Осман Пазар** и на 6 септемврий, когато се провъзгласило Съединението, той беше в Осман Пазар“¹⁵. Когато преди 31 години, през 1995 г., Магдалена Жечева ми предостави въпросното сведение, веднага си помислих, че тази телеграма може би е запазена в Централния архив и е възможно да се намери. А ако се намери и се потвърдят спомените на Е. Каравелова¹⁶, то в нашия град трябва да се постави паметна плоча и да се знае къде министър-председателят на Княжество България е получил вестта за Съединението. За съжаление, днес, 31 години по-късно, моята изследователска идея все още не е реализирана...

След обявяване на Съединението настава време за неговата защита. Княжеството мобилизира армията. За да може войската да постигне победа, не са достатъчни само „Напред на нож!“ и

навския вилает 1869 г. Издателство Фабер. В. Търново, 2025, Пътна карта на Дунавския вилает от 1869 година, изработена по поръка на Кралското географско дружество в Лондон.

¹² **Всички** думи и изрази, изписани в **Bold, Bold italic** и подчертани са мои – М. Т.

¹³ **Спомени** за Съединението от 1885 г. Съставители Елена Стателова и Радослав Попов. Издателство на Отечествения фронт. София. 1980. с. 348. Спомени на **Манол Лазаров**.

¹⁴ в. **Славянин**. Русе, бр. 10 от 31 август 1885 г. с. 39.

¹⁵ Като антична трагедия: Съдбата на Екатерина Каравелова и нейното семейство в писма, дневници, фотографии представени от **Фани Дренкова**. Издателство Наука и изкуство. София. 1984 г. с. 75-76; **Спомени** за Съединението ... с. 241. Спомени на **Екатерина Каравелова**.

¹⁶ По въпроса има и други сведения – виж например **Спомени** за Съединението ... с. 360. Спомени на **Димитър Маринов**.

„Ура!“. Необходими са още много и много „дребни неща“, които са „дребни“ само на пръв поглед. За армията започват да се събират доброволно и чрез реквизиция хляб, брашно, жито, ечемик, овес, сено, добитък, дрехи, кожуси, навои, ризи и пр.¹⁷ Както се вижда от приложената таблица, делът на Османпазарска околия е най-малкият в „Шумненский окръг“. Трябва да се отбележи, че тукашните места са полупланински, обработваемата земя е малко по размер, почвите са слабо плодородни и добивите са малки¹⁸. Въпросните характерни особености на местната икономика предопределят възможностите на населението да подкрепи тиловите нужди на нашата армия.

Шумненска Окръжна Постоянна Комисия.								
ВѢДОМОСТЪ								
на взетитѣ, по реквизиционенъ начинъ, разни храни и други прѣдмѣти отъ Шумненский Окрѣгъ прѣзъ 1885—6 год. въ време на Сръбско-Българската война.								
№ по редъ	Наименовiе на околюитѣ.	Взетата реквизиция	Прѣхваща се за не- добѣръ до 1886 год.		Остана за исплаща- ние отъ 1886 год.		Забѣлъжка.	
			Лева	ѡ	Лева	ѡ		Лева
1.	Шумненска Околия . . .	43057	32	24963	87	18093	45	Въ тая сума не влизатъ ис- платенитѣ реквизиционни ко- нѣе и платенитѣ на 0/0, 75 на взетитѣ прѣдмѣти отъ търгов- читѣ.
2.	Ески-Джумайска Околия . .	53688	75	24265	08	29423	67	
3.	Османъ-Пазарска „ . . .	25736	40	5312	94	20423	46	
4.	Прѣславска „ . . .	64998	96	21703	07	43295	89	
5.	Ново-Пазарска „ . . .	53493	28	32471	38	21021	90	
ВСИЧКО		240974	71	108716	34	132258	37	
г. Шуменъ, 4-й Мартъ 1887 год.							Председателъ Т. Яновъ.	
Секретаръ Т. Д. Поповъ.								

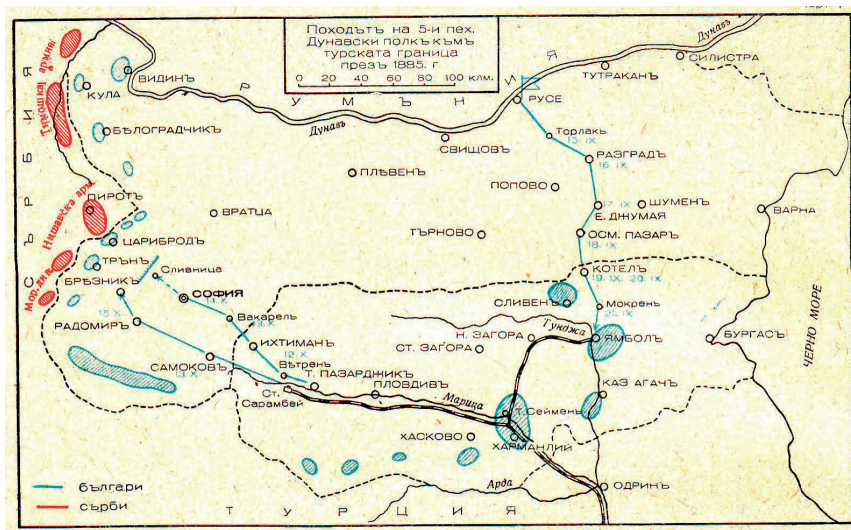
Ведомост за реквизираните „разни храни и други предмети отъ Шумненский окръгъ през 1885-6 год. въ време на Сръбско-Българската война“

Около средата на септември 1885 г. започва походът на българските войскове части от Северна България към турската граница. В този момент пътното трасе Осман пазар-Котел през Котленския проход се явява един от основните маршрути за движение на армията. На 15 септември 1885 г. Пети пехотен Дунавски полк тръгва към южна България, като се придвижва по направлението Русе-с.Торлак-Разград-Търговище-Осман па-

¹⁷ Жечева, Магдалена. Жечка Стоянова. Участие на населението... с. 110-111; Шуменски окръжен вестник, бр. 7 от 20 март 1920.

¹⁸ Тошев, Мирослав. Бележки за стопанския облик на град Осман Пазар (Омуртаг) и прилежащите му покрайнини от началото на XIX век до 1878 г., сб. Град Омуртаг и Омуртагският край ... том 2, с. 426-436; Тошев, Мирослав. Град Осман пазар (Омуртаг) като търговско средище до Освобождението /предварителни проучвания/, сб. Панаири, пазари, тържища в българските земи, издателство Фабер, В. Търново, 2004, с. 215-216.

зар-Котел-Мокрен-Ямбол¹⁹. Седми пехотен Преславски полк поема към границата на 18 септември 1885 г. по маршрута Шумен-с. Кара Къшла-Осман пазар-Котел-Мокрен-Ямбол²⁰. Части на Втори артилерийски полк се придвижват по трасето Шумен-Осман пазар-Котел-Ямбол²¹.

Карто-схема на маршрута, по който се движи 5. пехотен Дунавски полк към турската граница – История на 5-ти пехотен Дунавски полк... с. 56.

Благодаря най-сърдечно на моята колежка и дългогодишен приятел Ренета Рошкева, зам. директор на РИМ-Русе, която ми предостави необходимата информация

Извършените до момента проучвания дават обща представа в кои войскови части са служили или са призовани под знамената „военно обяваните“ от Търговищкия край, част от който е и старият Осман пазар²²: 1. пех. Софийски полк; 6. пех. Търновски полк; 7. пех. Преславски полк; 8. пех. Приморски полк; 1. и 2. арт. Полкове; Пионерната дружина в Русе.

¹⁹ История на 5-и пехотен Дунавски полк (1885-1941 г.). София. 1942. с. 56.

²⁰ История на 7-и пехотен Преславски полк 1885-1912/1913-1915/1918 г. София. 1934. с. 39-40. Тук е допуснато несъответствие в маршрута на движение, посочен в текста и в приложената карта. Според картата, полкът преминава през Преслав-Осман пазар. В първото издание на полковата история от 1899 г. е означен маршрут край с. Кара Къшла, през Ески Джумая и Осман пазар – виж Карастоянов, Н; Н. Крунев; Г. Кюркчиев. История на 7-и пехотен Преславски полк 1878-1899. Печатница на Вл. Р. Блъсков. 1899. Самостоятелно приложената карта.

²¹ История на Сръбско-българската война 1885 год. Щаб на армията – Военно историческа комисия, Държавна печатница, София, 1925, с. 174; Ангелов, А. Материали за историята на българската артилерия (Продължение), сп. Артилерийски преглед, 1929, кн. 4, с. 356-358.

²² Представеният списък не претендира за изчерпателност.

Двама военни от Османпазарска околия²³ служат в 13. рота на 4. дружина от 7. пех. Преславски полк.

В редовете на 2. Дивизионен арт. полк са записани имената на 13 запасни канонири и бомбардири от Търговищка и Омуртагска околии. От тях 8 са мюсюлмани и 5 православни²⁴.

Извършените към момента проучвания са установили имената на следните участници от Османпазарския край²⁵ в Сръбско-българската война:

6. пехотен Търновски полк – подофицер Иван Тодоров от с. Хасан Факъ; редник Али Хасанов от гр. Осман пазар; редник Ахмед Юсуфов от гр. Осман пазар.

7. пехотен Преславски полк – младши унтерофицер Колев от с. Хасан Факъ.

2. артилерийски дивизионен полк – канонир Хасан Абдиалиев от с. Иланджилар²⁶.

В нашия музей се пази един твърде показателен документ, който напомня за събитията от 1885 г. Иде реч за част от Грамота за награждаване със сребърен медал на **„запасния рядовой от 7 п. Преславский полк Абдурахман Хасанов“** за **„в память на войната против Сърбия“**. Тя е под № 812, с дата 7 май 1887 г., издадена в Шумен и подписана от **„Командир на 7 пеший Преславский полк майор ...“** и **„за ИД Полковой адютант Подпоручик ...“**.

Един от много важните моменти в Съединението и Сръбско-българската война е участието на доброволци в събитията. Населението на стария Осман пазар не остава настрана от повика на времето.

В периода около 10-15 септември 1885 г. е разпоредено всички желаещи да се запишат доброволци от Североизточна България да се насочат към Шумен, където да бъдат включени в отделна

²³ По въпроса за границите на Османпазарска околия виж подробно **Стоянова, Ж. Г. Русева**. Географски обхват и административно-териториално деление на Омуртагска околия през периода 1879-1948 година. Град Омуртаг и Омуртагския... том 1. с. 279-281.

²⁴ **Жечева, Магдалена. Жечка Стоянова**. Участие на населението от Търговищкия край в събитията по време на Съединението и Сръбско-българската война 1885 г. сб. Съединението на България и националнообединителната програма на българите. Доклади и съобщения от научната конференция, проведена в Пловдив на 5 и 6 септември 1995 г. Пловдив. 1995 г. с. 249; **Жечева, Магдалена. Жечка Стоянова**. Участие на населението ... с. 106-108.

²⁵ Представеният списък не претендира за изчерпателност.

²⁶ **Жечева, Магдалена. Жечка Стоянова**. Участие на ... с. 249-250. Благодаря най-сърдечно на Магдалена Жечева – директор на РИМ-Търговище и приятел от много години, която ми предостави цялата информация по въпроса.

Част от Грамота за награждаване със сребърен медал на „запасния рядовой от 7 п. Преславский полк Абдурахман Хасанов“ за „в память на войната против Сърбия“

военна част. На 21 септември 1885 г. започва работа специално назначена комисия за преглед на явилите се. Неин председател е „окръжният воински началник поручик Колевич“. Прегледани са 82 души, събрали се от „Варна, Ески Джумая и **Осман Пазар**“. В резултат: „бракуваха един крадец, един побъркан и двама по лошо поведение (подстрекатели)“. Останалите доброволци, 78 души на брой, сформират 3. Варненска чета²⁷.

Специално място в защитата на Съединението заемат учениците-доброволци²⁸.

²⁷ **Венедиков, Йордан**. История на доброволците от Сръбско-българската война 1885 година. Издава Доброволческата организация „Сливница“. София. 1935, с. 33.

²⁸ За участието на **учениците-доброволци** в събитията виж: **Найденев, Иван**. Доброволческият ученически легион 1885 г. Спомени. София. 1930; **Дворянов, П.** Едно мнение. сп. Сливница, кн. 189-190 от 20.9.1932 г. с. 5-8; **Карайовов, Т.** От ученическия стол в Солун до боя при Пирот в 1885 г. сп. Сливница. 1936 г. кн. 243-246. с. 12-14; **Икономов, П.** Ученическият легион през 1885 г. Спомени. сп. Сливница. 1937 г. кн. 256-259. с. 12-15; **Генов, Ц.** Доброволческото движение у нас по време на Съединението и Сръбско-българската война 1885 г. ВИС, 1954, кн.

Съединението е посрещнато с небивал възторг от учениците и учителите в Габровската държавна мъжка реална гимназия. На 9 септември се свиква събрание „на всички ученици от горните класове“, за да обсъдят въпроса „За осъществяване на Съединението какво сме длъжни ние, възрастните гимназисти, да сторим от своя страна?“. По-възрастните гимназисти решават, че могат „да понесат тежестите на бойната военна служба“ и ще се запишат доброволци, за да защитят Съединена България от чуждо посегателство. Още на следващия ден учениците под строй потеглят през Балкана за Пловдив²⁹. Те са първите доброволци, които тръгват от Северна за Южна България³⁰.

Техният пример е заразителен. Само няколко дни по-късно е съставена втора група ученици-доброволци от Габровската гимназия. Сред тях са Васил Дражев и Байко Бърнев от град Осман пазар³¹.

Байко Бърнев Байков е роден в гр. Осман пазар на 16 август 1865 г.³² Учи в родния си град и продължава образованието си в Габровската гимназия. Когато избухва Сръбско-българската война, се записва доброволец в габровския „легион“. По-късно учениците доброволци са зачислени в една военна част, наименуванa „Ученически легион“³³.

Тук е наложително да се отбележи – понятието „ученик“ от онова време няма нищо общо с днешните представи. Например, през септември 1885 г. Байко Бърнев е на 20-годишна възраст и вече е мъж по всички правила на тогавашното общество, пък и според биологичните закони.

Ученическият легион не взема участие в бойни действия, но готовността на младите и образовани младежи да идат на фронта, където свирят куршуми и се пръскат снаряди, е впечатлила

2, с. 67-95; **Йотов, Й.** Доброволческият ученически легион на Съединението и Сръбско-българската война 1885 г. ИБИД. 1968, том 26, София, с. 27-35; **Маринов Ил.** Ученици доброволци през Сръбско-българската война 1885 г. Годишник на Националния музей на образование-то-Габрово, 1988, том 6, с. 238-258.

²⁹ **Маринов Ил.** Ученици доброволци... с. 239.

³⁰ **Венедиков, Йордан.** История на доброволците ... с. 13.

³¹ **Етимов, Т.** „полковник о.з.“. Спомени и впечатления от доброволчеството ми в ученическият легион 1885 г. сп. Сливница, бр. 167-168, 30 декември 1931 г. с. 4-6; **Маринов Ил.** Ученици доброволци... с. 250. Тук е наложително да се уточни, че и двамата автори са сгрешили с името на Байко Бърнев: Т. Етимов го е написал „Бойко“, а Ил. Маринов е посочил само „Бърни В. Бърнев“ от Ески Джумая, който е ученик във Варненската гимназия. Виж **Жечева, Магдалена.** **Жечка Стоянова.** Участие на населението... с. 250.

³² Лична пенсионна карта на д-р **Байко Бърнев**. Съхранява се във фонда на Исторически музей-Омуртаг под инв. № ОФ-65-И-ИМО. Всички представени материали са от фонда на нашия музей, затова по-нататък в изложението ще се посочва само инвентарният номер и кратки обяснителни бележки, ако е необходимо.

³³ **Венедиков, Йордан.** История на доброволците ... с. 15-16.

османпазарлии. През 1940 г. или 55 години след събитията, на страниците на местния вестник „Свободна трибуна“ специално е отбелязано, че „това е пък израз на върховно родолюбие и кристален патриотизъм, проявен без пози и декламации по стъгди и мегдани, както това правят някои сламени храбреци“³⁴.

Тук ще си позволя да направя малко отклонение и да кажа няколко думи за живота на османпазарлията Байко Бърнев. Мисля, че ще бъде полезно да се придобие известна представа за житейския път на един българин от поколението на „строителите на съвременна България“, живял в един неголям град, далеч от столицата и политическите служби.

Байко Бърнев завършва Априловската гимназия през 1887 г. и след много перипетии учи ветеринарна медицина в град Лион, Франция. Пет години по-късно се дипломира успешно – дипломата му е подписана от министъра на земеделието на Република Франция и носи дата 8 януари 1893 г. Завръща се в България³⁵ и работи като ветеринарен лекар. Отбива военната си служба в Шумен през 1894 г.³⁶ Участва във войните за национално освобождение и обединение³⁷.

Сред документите и материалите в неговия семеен архив, който ни подари дъщеря му Маргарита Бърнева, както вече отбелязах, има две особени фотографии, изпратени от фронта на Първата световна война. Винаги щом ги погледна, в моето съзнание се будят много силни чувства.

Първата снимка изобразява наши военни и малки момичета, хванати за ръце. Надписът, излязъл изпод молива на д-р Б. Бърнев, е твърде красноречив: **„Ученическо хоро на Кирил и Методий в Ниш. Ученичките са българки“**!³⁸

На втората – д-р Бърнев собственоръчно е написал текста на стихотворението „Татковино“ и е поръчал на сина си: **„Бърне, изучи това стихотворение, та по Димитровден да можеш да ми го кажеш. Твой татко Байко“**³⁹.

Ясно се вижда какво е житейското кредо на стария османпазарлия д-р Байко Бърнев. То няма нищо общо с „пози и декламации по стъгди и мегдани“. Пред нас се очертава образът на един

³⁴ в. **Свободна трибуна**. Омуртаг. бр.109/10 ноември 1940, с. 1 – инв. № ОФ-57-И-ИМО.

³⁵ Част от семейна фотография на семейство Бърневи – инв. № ОФ-54-И-ИМО.

³⁶ Фотографията на Байко Бърнев „Канонир“ в Шумен е изтеглена от сайта на Национално дружество Традиция на 26 февруари 2010 г., пост 628 <<http://www.traditsia.com/forum/showthread.php?p=89643#post89643>>. Сайта прекрати своето съществуване.

³⁷ Фотография на д-р **Байко Бърнев** от „Македонски фронт 15 /IV [1]917 г.“ – инв. № ОФ-137-И-ИМО.

³⁸ Инв. № ОФ-121-И-ИМО.

³⁹ Инв. № ОФ-128-И-ИМО.

българин от „старо време“, съчетал в себе си добродетелите на Възрожденската епоха и новите постижения в образованието и професионалните умения от края на XIX век⁴⁰.

След това отклонение нека се върнем отново към османпазарските доброволци. При извършените до момента проучвания са установени следните имена:

Пенчо Хр. Бранков – от гр. Осман пазар. Доброволец от Шуменската дружина. Награден с орден За храброст IV степен⁴¹.

Д-р Байко Бърнев – роден в гр. Осман пазар на 16 юли 1865 г. Доброволец в Ученическия легион – 1. Пехотен Софийски полк. „Уволнителен билет“ № 733 от 5 декември 1885 г. Участва в похода до гр. Пирот. Награден е със „сребърен медал за спомен на войната“ – „патент за медала има под № 414 от 6.XI.1888 г.“. Лична карта № 00479⁴².

Васил Дражев – роден в гр. Осман пазар на 19 януари 1865 г. Доброволец в Ученическия легион. Участва „само“ в похода до гр. Пирот. „Уволнителен билет“ № 1750 от 6 декември 1885 г. Награден е със сребърен медал и „Кавалерски кръст с корона за заслуги“ – „патент за медала има под № 831, а за кръста № 8245 от 24 май 1921 г.“. Лична карта № 00463⁴³.

Тодор Иванов – от гр. Осман пазар. Влиза в състава на 3. рота от Шуменската доброволческа дружина. Участва в боевете под гр. Кула на 3 ноември 1885 г., в настъплението към с. Брусниковац на 4 ноември 1885 г., в обходната маневра за с. Гънзово на 7 ноември 1885 г., при атаката под Видин на 15 ноември 1885 г.

Панайот Воденичаров – от гр. Осман пазар. Влиза в състава на 2. рота от Шуменската доброволческа дружина. Участва в настъплението към с. Брусниковац на 4 ноември 1885 г., при обхода за с. Смърдан на 10 ноември 1885 г., в защитата на Видинската крепост от 10 до 16 ноември 1885 г.

Иван Минчев – от гр. Осман пазар. Влиза в състава на 4. рота от Шуменската доброволческа дружина. Участва в настъпление-то към с. Брусниковац на 4 ноември 1885 г., в обходната мане-

⁴⁰ За жизнения път на д-р Б. Бърнев виж подробно: **Тошев, Мирослав**. Д-р Байко Бърнев – един от основоположниците на ветеринарномедицинската професия в България. сб. Трети симпозиум по история на ветеринарната медицина с международно участие. Стара Загора. 2003. с. 313-317; **Тошев, Мирослав**. Из душевния мир на старите османпазарлии. Образи и слова от фронта на Първата световна война. Известия на РИМ-Габрово. В. Търново. 2018. том V. с. 161-173; **Тошев, Мирослав**. За една гражданка, „от големия град“, омъжила се в касаба Осман пазар. Легенди, документи и размисли. Известия на Старозагорския исторически музей. том VII. 2021. с. 70-85; **Тошев, Мирослав**. Д-р Байко Бърнев – един от редовите строители на едновременно България. сп. Будител. бр. 2. 2022. с. 80-90.

⁴¹ **Димов, Димо**. Шуменска епоха 1878-1885. б.и. Шумен. 2005. с. 230-231.

⁴² Най-вероятно, за членство в Доброволческа организация „Сливница“.

⁴³ Вероятно, за членство в Доброволческа организация „Сливница“.

вра за с. Гънзово на 7 ноември 1885 г., при атаката под Видин на 15 ноември 1885 г.

Тодор Станчев Мирчев – от гр. Осман пазар.

Дончо Илиев Недялков – от гр. Осман пазар⁴⁴.

В развитието на доброволческото движение в стария Осман пазар и прилежащата му покрайнина Тозлук⁴⁵ има един особен народностен нюанс. Когато се проучва миналото на тази част от българските земи, трябва да се знае, че в продължение на векове тя е населена с огромно, подавяващо мюсюлманско мнозинство. Тук само ще отбележа – в първите години след Освобождението мюсюлманите са 85.1 % от общия брой на населението в Османпазарска околия⁴⁶. В този ред на мисли е необходимо да се разгледа участието на „турците“ от района в защитата на Съединението⁴⁷.

През октомври 1885 г. в съседното ни „Разград[ско] Окр[ъжно] управление“ се получава телеграма на „г-на Министра № 6677⁴⁸ от 12 того Октомвр[и]“. Съгласно нейните разпореждания се обявява: „мюсюлманите, които искат да вземат участие в защита на Отечеството“ от „сърбското нашество“. От текста не става ясно какво да направят мюсюлманите, но следващият документ внася необходимото уточнение. Иде реч за обявление на Поповското околийско управление, в което се заявява, че според: „предписанието на г[осподин] Раз[градският] окр[ъжен] управ[ител] под № 1099 да се обяви на турското население да се записват войници, ако желаят, **защото има съюз с Турция**“⁴⁹.

На 22 октомври 1885 г. германският дипломатически агент

⁴⁴ **Жечева, Магдалена. Жечка Стоянова.** Участие на ... с. 250. Благодаря най-сърдечно на Магдалена Жечева – директор на РИМ-Търговище и приятел от много години, която ми предостави цялата информация по въпроса.

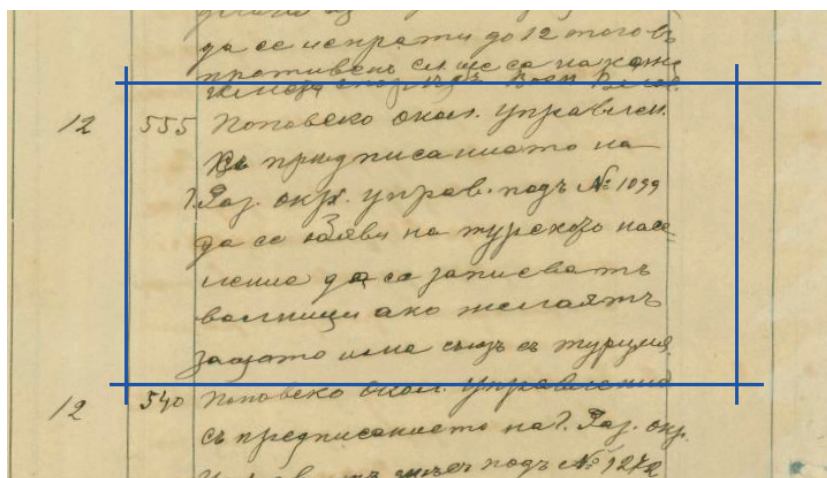
⁴⁵ По-подробно за миналото на покрайнината Тозлук виж **Памет** за Тузлука. История и култура. Сборник изследвания. Издателство Фабер. В. Търново. 2005.

⁴⁶ Виж по-подробно по въпроса **Тощев, Мирослав.** Църквата Свети Великомъченик Димитрий в град Омуртаг. В чест на 150 години от превъздигането на храма. Издателство Фабер. В. Търново. 2010. с. 12-13, 16.

⁴⁷ Виж общо по въпроса **Лечев, Велико.** Доброволци мюсюлмани от Търновския край в Сръбско-българската война 1885 г., ВИС, 1992, кн. 4, с. 182-194; **Лечев, Велико.** Доброволци от град Шумен в Сръбско-българската война 1885 г., Научни трудове на ВВОВУ „Васил Левски“, том 24, 1993, с. 133-137; **Лечев, Велико.** Доброволци турци от Омуртагския край в Сръбско-българската война 1885 г., Архив за поселищни проучвания, 1994, кн. 1, с. 27-45.

⁴⁸ Последната цифра от номера на **Телеграмата** се разчита трудно и е възможно да бъде „7“ или „2“.

⁴⁹ Държавен архив-Търговище, Ф 458К, оп. 1, а.е. 17, л. 71, 86. По въпроса „съюз с Турция“ виж **Радев, Симеон.** Строителите на Съвременна България, том I, Издателство Български писател, София, 1990, с. 592, 631-632; **История на Сръбско-българската ...** с. 350, 551.

Поповско околийско управление: „...да се обяви на турското население да се записват войници ако желаят защото има съюз с Турция”

в София изпраща доклад до канцлера Бисмарк в Берлин. Той пише: „Позволявам си да спомена като куриозен факт, че турците от околността на **Тузла** (недалеч от Шумен)⁵⁰ са предоставили вчера телеграфически на княза войска от 2500 коня срещу сърбите“⁵¹. В приведения текст правят впечатление два момента. Първо – готовността на „турците“ да подкрепят „княза“ се определя като „куриозен факт“. Звучи разбираемо по обясними причини. Второ – броят на предоставената „войска от 2500 коня“ е твърде голям и може да се каже, че най-вероятно е слух. Във всеки случай, досега не са известни документи или информация от други сериозни източници, които да потвърдят посочения брой „войска“.

Около двадесетина дни по-късно въпросът за „турците“ отново е включен в дипломатическата преписка. В доклад от 13 декември 1885 г., изготвен от Чарлз Брофи – английски вицеконсул във Варна и изпратен до английския посланик Уйлям Уайт в Цариград, изрично е отбелязано: „Около 150 турци от околността на Шумен и около 480 от областите **Тузлука** и Търново са се присъединили към българската армия и изглежда българите смятат, че техният пример ще бъде последван от други, въпреки че според мен настъпването на зимата и сегашното прекратяване на военните действия говорят против тази вероятност“⁵².

⁵⁰ Тук иде реч за покрайнината **Тозлук**.

⁵¹ Доклад от германския дипломатически агент в София Залдерн до държавния канцлер Бисмарк в Берлин – София, 22 октомври 1885 г. **Съединението** на северна и южна България и Сръбско-българската война. Дипломатически документи 1885-1886. Съставители Тодорова, Ц. и колектив. Издателство Наука и изкуство. София. 1989 г. с. 243, док. № 252.

⁵² Доклад от английския вицеконсул във Варна Брофи до английския посланик в Цариград

Въпросното сведение от доклада на Ч. Брофи заслужава повече внимание. От същия времеви отрязък разполагаме с документ за записали се „турци“-доброволци от Османпазарска околия, част от която е покрайнината Тозлук.

Както става видно от представените административни разпореждания, българското правителство взема нужните мерки да призове и иноверното население да се включи в защитата на Родината. Изпратени са военни чиновци, които да проагитират, да набират и да организират желаещите „турци“ да се запишат доброволци в редовете на нашата армия. От Османпазарска околия желание проявяват 472 души. Разполагаме с подробен списък на записалите се доброволци. В него са описани: двете имена на доброволеца, на колко е години, от кое селище е, бил ли е на военна служба и има ли военно звание, грамотен ли е и пр.⁵³

Публикуваният списък позволява да се изясни военният състав на „турските доброволците“ от старата Османпазарска околия, както следва:

Офицери, служили в турската армия	1
Офицери	2
Офицери грамотни	2
Унтерофицер „кавалерист, има кон“	1
Унтерофицери с коне	2
Унтерофицери	29
Фелдфебели	1
Фелдфебели грамотни	1
Лекар	2
Редници, вероятно от турската армия	2
Редови доброволци със свои коне	6
Редови доброволци	420
Грамотни редови доброволци	3
ОБЩО	472 души

Бързото развитие на събитията не позволява на Османпазарската доброволческа част да иде на фронта. На 9 декември 1885 г.

Уайт – Варна, 13 декември 1885 г. **Съединението** на северна и южна България и Сръбско-българската война. Дипломатически документи 1885-1886. Съставители Тодорова, Ц. и колектив. Издателство Наука и изкуство. София. 1989 г. с. 393, док. № 404.)

⁵³ **Йоткова, Златина.** Допълнителна светлина върху документалната база за участието на българските турци от Осман пазар в защита на Съединението от 1885 г. Град Омуртаг и Омуртагският... том 4. с. 311-344.

е сключено примирие между Княжество България и Кралство Сърбия⁵⁴.

Въпроса за доброволците „турци“ в Сръбско-българската война има и още един, по-особен аспект – религиозно-народностния. Иде реч за отношението на „мюсюлманите“ към възможността да загинат в битката между две „невернически“ армии.

Ще си позволя да приведа по-обширен цитат по въпроса: „В Сръбско-българската война има 14 доброволци, записани от [село] Трескавец. Даже моят прадядо е записан там. Двама души са организирали това. Записалите се отишли в Търново. Там се събрали от **Тузлука** и направили петъчна молитва. Питали мюфтията: „Ако отидем на тая война, ако загинем, какви ще сме – шехиди⁵⁵?” Той казал: „Това не е наша война, вие сте турци, те са българи”. И те се върнали. Не знам, щом са се записали, може да са участвали”⁵⁶.

Докато работих с представения разказ, у мен се породиха някои съмнения. „Авторът” на спомените Енвер Яхов е мой личен познат от години. Енвер ходжа, както аз го наричам, е човек изкушен от историята. С него сме разговаряли за миналото на района, питал съм го за произхода на населението в Тозлука и пр. И в този ред на мисли аз предполагам, че неговият разказ **не е спомен от 1885 г.**, оцелял в продължение на 120 години. Може би Енвер ходжа просто е „заимствал” трактовката на събитията от публикуваната разработка по въпроса? Кое ми дава основание да се съмнявам в неговите спомени? В разгледания по-горе Списък на „турските” доброволци от Османпазарска околия, наистина има записани точно 14 души от село Касъргалар⁵⁷. Говорил съм с много възрастни хора по време на теренни етнографски експедиции и моите самостоятелни проучвания, като започнах преди 44 години⁵⁸ и продължих до наши дни⁵⁹. Събраният опит съвсем сигурно ми показва, че „информаторите”, както ги нари-

⁵⁴ Йоткова, Златина. Допълнителна светлина ... с. 315.

⁵⁵ **шехид** – Онзи, който е дал живота си по пътя на Аллах, защото е освидетелствано, че този човек ще влезе в рая. Виж Свещен Коран. Сура Бакара, 2/154. Превод на Свещения Коран. Преведе от арабския оригинал проф. Цветан Теофанов. Мюсюлманско изповедание Главно мюфтийство, София, 2023, с. 23.

⁵⁶ **Енвер Яхов**. Спомени. сб. Памет за Тузлука... с. 179. **Енвер Яхов** е роден през 1969 г. и днес живее в с. Трескавец, община Антоново. Двамата с него сме лични познати.

⁵⁷ Йоткова, Златина. Допълнителна светлина ... с. 326.

⁵⁸ **Тошев, Мирослав**. „По същия път няма да се връщаш!” Няколко думи за доцент Николай Колев – нашият учител в чудния свят на етнографията. Издателство Фабер. В. Търново. 2023.

⁵⁹ **Денчева, Румяна. Мирослав Тошев**. Теренните етнографски експедиции през 80-те години на XX век – последният влак по релсите на традицията, сп. Епохи, 2011, кн. 2, с. 90-111.

чахме преди, **не помнят точни цифри, дати и години**. Просто е невъзможно да се запомни и предава в продължение на 120 години именно точния брой на доброволците от село Касъргалар.

На второ място – Енвер ходжа обяснява, че „Двама души са организирали това” – набирането на доброволци „турци”. В статията се посочва: „за организирането и набирането на доброволци турци се ангажират и квалифицирани турски офицери, останали на служба в редовната българска войска – подпоручик Исмаилов и подпоручик Хилми, които заедно с военния началник на Търновски окръг поручик Медникаров обикалят турските села”⁶⁰. Сиреч, двама „турски офицери” са „организирали това”.

Трето – в публикуваната разработка също е споменат случай как доброволци „турци” се върнали, след като ходжа им казал, че ако загинат във войната⁶¹, няма да отидат в „джаннета” – „мюсюлманския рай”.

Въпросните три съвпадения в един толкова кратък текст пораждат сериозни съмнения, поне у мен... От друга страна, спомените на Енвер ходжа са публикувани през 2005 г., а сборникът със статията и Списъка на „турските” доброволци от Османпазараска околия излезе през 2006 г., което прави заимстването невъзможно при логично подредени обстоятелства. Остава да си спомня или да намеря записки в моя архив дали съм предоставил „суровия” вариант на статията, преди да бъде отпечатана, на стария ми познат Енвер ходжа от село Трескавец. Въпросът остава неизяснен...

След представените предположения нека се върнем на темата за отношението на „правоверните” към войната между християните.

Разполагаме с телеграма № 487 от 2 декември 1885 г., изпратена от Силистра и подписана от „управител Стойков”. Адресирана е до „Министру Вътрешни Дела” с препис до „Военното Министерство” в София. С нея се съобщава: „С вчерашний параход се испратиха 34 – доброволци турци добре облечени ... готови биле да тръгнат 150 до 160 души[,] но **като попитали един ходжа: ще отидат ли в раят, ако умрат в боя, който им отговорил, че няма да отидат, отказали се**. По това произвеждам тайно следствие”⁶².

Както се вижда, религиозно-народностните особености от

⁶⁰ Йоткова, Златина. Допълнителна светлина ... с. 312.

⁶¹ Пак там с. 315.

⁶² Държавен военно-исторически архив-В. Търново, Ф. 22, оп. 3, а.е. 67, л. 144. Благодаря най-сърдечно на колежката **Златина Йоткова**, която ми предостави текста на въпросната телеграма.

онова време предизвикват много въпроси. Аз само ще си позволя да отбележа – никак не им е било лесно на нашите прапрадядовци да изграждат държавните институции и да формират обществените отношения на „съвременна България“.

В заключение искам да споделя написаното от Петър Христов Братованов – създател и пръв уредник на музея в град Омуртаг. През 1967 г. той систематизира и оформя материали за миналото на града и района. Когато описва Сръбско-българската война, П. Братованов е отбелязал:

„По това време от град Омуртаг са учили в горните класове на гимназията в Габрово младежите Байко Бърнев и Васил Дражев. Там те без колебание се включили в доброволческата армия и, обучени за твърде кратък срок, се озовават на фронта срещу кралмилановите завоеватели. Тяхното участие и прояви на фронта им дават възможност да се завърнат в родния си град с окичени гърди от ордени и медали. Вдъхновяващият им пример е послужил на младежта като възпитателно средство в дух на патриотизъм и любов към свободата и правдата.

Тези хора, преживели още много събития, доживяват старини. Сега вече те са покойници, но спомените им от тази справедлива, освободителна война дълго се преразказвали от техните близки и познати. Добре е някои от ордените им, намиращи се у техните наследници, да се изкупят и съхранят в бъдещия музей на града⁶³.

Днес, когато пиша тези редове, мога да напиша, че **„някои от ордените им“** вече са предадени от „техните наследници“ и се съхраняват в настоящия Исторически музей на град Омуртаг.

Списък на старите и новите селищни имена, упоменати в изложението

Ески Джумая – днес гр. Търговище.

Иланджилар – днес с. Змейно, общ. Омуртаг.

Кара Къшла, Кара къшлъ – днес с. Пробуда, общ. Търговище.

Касъргалар – днес с. Трескавец, общ. Антоново, област Търговище.

Осман пазар – днес гр. Омуртаг, област Търговище.

Торлак – днес град Цар Калоян, област Разград.

Хасан Факъ, Хасан Факъх – днес с. Камбурово, общ. Омуртаг.

⁶³ Братованов, Петър. Град Омуртаг 1967 г. Омуртаг. Ведомствено издание. 1981. с. 72.

THE TOWN OF OSMAN PAZAR IN THE UNIFICATION AND THE SERBO-BULGARIAN WAR: NOTES AND MATERIALS

Miroslav Toshev

Historical Museum – Omurtag

Abstract: This study presents the materials collected so far on the topic, grouped in the following thematic areas: the eve of the Unification; the possibility that Prime Minister P. Karavelov received the news of the Unification in Osman Pazar; material support for our army; the role of the crossroads at Osman Pazar; military personnel who served under the flags during the Serbo-Bulgarian War; local volunteers; student volunteers – the personality of Dr. Bayko Bărnev; and “Turkish” volunteers from the Tozluk region.

Keywords: Osman Pazar; Omurtag; Tozluk; student volunteers; Turkish volunteers.

Мирослав Тошев

Директор

Исторически музей–Омуртаг

ул. „Ген.Тотлебен“ № 53

Email: muzey@abv.bg